

PROSTOR

26 [2018] 1 [55]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
26[2018] 1[55]
1-216
1-6 [2018]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

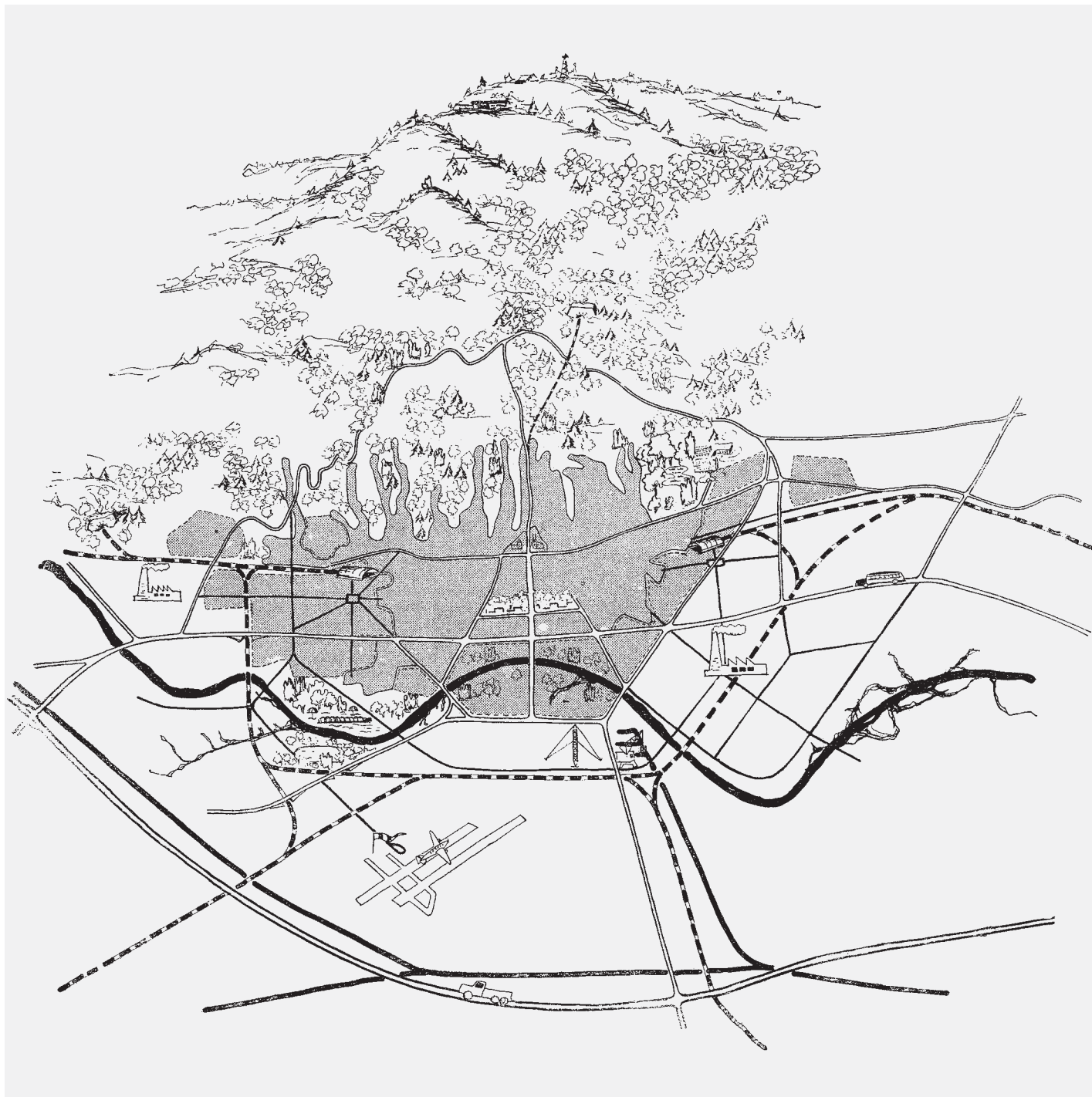
132-145 **SANJA GAŠPAROVIĆ**
ANA SOPINA

ULOGA PEJSAŽA U PLANIRANJU
GRADA ZAGREBA OD POČETKA 20.
DO POČETKA 21. STOLJEĆA

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712:711.4-122 (497.5 ZAGREB)"19"

THE ROLE OF LANDSCAPE IN PLANNING
THE CITY OF ZAGREB FROM THE EARLY
20TH TO THE EARLY 21ST CENTURY

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW
UDC 712:711.4-122 (497.5 ZAGREB)"19"

SL. 1. DIREKTIVNI REGULATorni PLAN ZAGREBA, 1948.
FIG. 1 DIRECTIVE REGULATION PLAN OF ZAGREB, 1948

SANJA GAŠPAROVIĆ, ANA SOPINA

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

sgaspar@arhitekt.hr
asopina@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 712:711.4-122 (497.5 ZAGREB)"19"

TEHNIČKE ZNAJSTVO / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.05. – PEJSAŽNA ARHITEKTURA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 8. 5. 2018. / 8. 6. 2018.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
CROATIA – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

sgaspar@arhitekt.hr
asopina@arhitekt.hr

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW

UDC 712:711.4-122 (497.5 ZAGREB)"19"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.05. – LANDSCAPE ARCHITECTURE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 8. 5. 2018. / 8. 6. 2018.

ULOGA PEJSAŽA U PLANIRANJU GRADA ZAGREBA OD POČETKA 20. DO POČETKA 21. STOLJEĆA

THE ROLE OF LANDSCAPE IN PLANNING THE CITY OF ZAGREB FROM THE EARLY 20TH TO THE EARLY 21ST CENTURY

PEJSAŽ
PEJSAŽNI KONCEPT
URBANISTIČKI PLANOVI
ZAGREB

LANDSCAPE
LANDSCAPE PLANNING CONCEPT
URBAN PLANS
ZAGREB

Razvoj teorije pejzažne arhitekture i suvremenih svjetskih primjera dobre urbanističko-pejzažističke prakse govore u prilog sve većem značenju i višestrukim ulogama pejzaža za razvoj grada. Članak donosi pregled uloga i zastupljenosti pejzažnog koncepta u urbanističkim planovima grada Zagreba od početka 20. do početka 21. stoljeća. Ukazuje na problem postupnog zapostavljanja jasnoga planerskog stajališta prema pejzažu i slabljenja aktivnog pristupa njegovu planiranju.

The development of landscape architecture theory as well as some contemporary examples of good urban and landscape practice amply illustrate a growing importance of landscape and the multiple roles it performs in the development of a city. This article gives an overview of the landscape planning concepts, their roles and presence in the urban plans of Zagreb from the early 20th to the early 21st century. It brings into focus a gradual decline of a clear landscape planning strategy.

UVOD

INTRODUCTION

Pejsaž je oduvijek imao značajnu ulogu u formiranju slike i identiteta grada Zagreba. Jedna od važnih odrednica urbanističkog planiranja grada tijekom 20. stoljeća bila je uspostavljanje pejzažnog koncepta koji se temeljio na očuvanju prirodnih datosti *sita* – rijeke Save na jugu i gorja Medvednice na sjeveru – te njihovu međusobnom povezivanju planski zacrtanim pejzažnim prodorima kroz tkivo grada. Te pejzažne cezure čuvane su u urbanističkim planovima grada kao područja velikoga ekološko-biološkog i estetsko-doživljajnog značenja.¹ Tijekom posljednjih desetljeća, zbog sve većih pritisaka zauzimanja slobodnih prostora urbanim širenjem, planersko se stajalište prema ulozi pejzaža mijenja, a jasnoća koncepta pejzažnim prodorima premreženoga Zagreba postupno gubi. Zelene površine više se ne sagledavaju cjelovito, njihova je tipologija općenita i ograničena, a mnoge se gube pred drugim prioritetnim namjenama.²

Istodobno, mnoge svjetske metropole pristupaju projektima urbanih preobrazbi kojima odgovaraju na suvremene zahtjeve u pogledu neizgrađenih prostora u gradu te pokazuju sve veći interes za svoje javne i neizgrađene prostore. Suvremena perivojna arhitektura dobiva sadržajno nove teme i nov arhitektonsko-gradotvorni karakter. Ona preoblikuje i oblikuje gradske prostore postavljajući nove standarde za uređenje i osmišljavanje gradova, a pejzaž zamjenjuje arhi-

tekturu kao osnovno gradbeno sredstvo suvremenog urbanizma.³

Istraživanje polazi od teze da koncept cjelovite pejzažne slike grada treba smatrati urbanističkim naslijeđem koje neupitno pridonosi očuvanju identiteta grada i unapređenju kvalitete života u njemu. Cilj je ukazati na promjene i postupno nestajanje prepoznatljivoga pejzažnog koncepta grada Zagreba te na potrebu njegove revalorizacije.

Metodologija istraživanja – Usporedbenom analizom i grafičkom interpretacijom urbanističkih planova grada Zagreba od 1930-ih do 2003. godine utvrđeno je u kojoj se mjeri pejzaž pojavljuje kao važan formativni element planske slike grada, odnosno u kojim je planskim etapama bio zastupljen jasan cjeloviti koncept pejzaža na razini grada. Istraživanje je provedeno u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Urbanizam naslijeđa* i primijenjena je HERU metoda.⁴ Temeljem analize tekstualnih dijelova planova i/ili kartografskih prikaza utvrđene su uloge pejzaža u planiranju grada te čimbenici prepoznatljivosti pejzažne slike kao kriteriji prepoznatljivosti pejzažnog koncepta unutar urbanističkog koncepta cjelovitoga Plana.

Analiza kartografskih prikaza planova polazi od grafičkog ujednačavanja svih sastavnica pejzaža (planski kategoriziranih kao zelenilo) i međusobne usporedbe planskih etapa s ciljem utvrđivanja kvantitativnih promjena pejzažne slike grada (Kartogrami I.-III.). Kvalitativne promjene pejzažne slike, vidljive u većoj ili manjoj cjelovitosti pejzažnog koncepta, ilustrirane su interpretativnim skicama pejzaža grada i okolice te valorizirane temeljem kriterija – prepoznatljivost kompozicije i čitkost sustava na razini grada (skice I.-VI. u tablici 1.). Sinteza provedene usporedbene analize Planova (uloga pejzaža, čimbenika prepoznatljivosti i čimbenika cjelovitosti pejzažnog koncepta) donosi usporedbu osnovnih obilježja pejzažnog planiranja pojedinih planerskih etapa i valorizaciju planerskog pristupa prema pejzažu.

Dosadašnja istraživanja – Dosadašnja znanstvena istraživanja bavila su se različitim aspektima zagrebačkog pejzaža i ukazala na razine mogućih unapređenja njegova međudnosa s gradom. Potrebno je istaknuti radove znanstvenih konferencija *Zelenilo grada Zagreba* iz 1990. i 2013. godine koje se tematski fokusiraju na relevantne teme zagrebačkoga javnog zelenila, ulogu pejzažne arhitekture u uređenju grada i problematiku sustavnog ostvarivanja novih zelenih površina. Više autora povezuju slični zaključci o gradskom pejzažu: neupitna uloga zelenih površina u urbanističkom oblikovanju grada Zagreba kao važan dio povijesti i naglašava potreba zaštite kvalitete pejzažne slike grada⁵; degra-

dacija postojećih i nedovoljna zastupljenost novih pejzažnih prostora grada, kao i potreba utvrđivanja novih modela njegova planiranja; gubitak bioraznolikosti i potreba uspostavljanja cjelovita strateškog modela⁶; nedostatak propisa kojem bi predmet bilo zelenilo, ali i nedostatak pojmovno određena te potreba stvaranja nove urbanističke paradigme usmjerene k planiranju grada novim prostorno-periojnim vrijednostima.⁷ Cjelovito i sustavno istraživanje urbanističkog planiranja grada Zagreba s aspekta pejzažnog koncepta grada dosad nije provedeno.

ULOGA PEJSAŽA U SLICI GRADA – TEORIJSKA POLAZIŠTA

THE ROLE OF LANDSCAPE IN THE IMAGE OF A CITY – THEORETICAL STARTING POINTS

Gradovi su na određeni način ukorijenjeni u svoj *sit* – povezani sa svojim pejzažima te iz njihova međuodnosa proizlazi identitet prostora, mogućnosti, ali i problemi razvoja.⁸ Od druge polovice 20. stoljeća do danas brojne urbanističke teorije rasvjetljavaju višestruke uloge i značenje pejzaža u urbanom kontekstu. Posebno mjesto zauzimaju rasprave koje ukazuju na važnost pejzaža u oblikovanju grada, prepoznajući značenje različitih tipova i mjerila pejzažnih površina koje predstavljaju specifično mjesto te s kojima se stanovnici poistovjećuju. Takvi prostori pridonose 'nezamjenjivosti' grada, identifikaciji s njime i osjećaju pripadnosti.⁹

Za utvrđivanje važnosti uspostavljanja prepoznatljiva vizualnog identiteta i čitkosti urbane strukture posebnu je ulogu imala 1960-ih godina Lyncheva 'teorija percepcije grada'. Metoda objektivizacije vizualne kvalitete 'javne' mentalne slike posebno ističe fizičke elemente koji pridonose čitkosti grada. Među njima se navode otvoreni prostori, zelenilo, osjećaj sigurnosti pri kretanju, vizualni kontrasti, prepoznatljiva područja i slični elementi urbanoga krajolika koji ostvaruju čitkost, omogućavaju identificiranje pojedinih dijelova, ali i cjelovite slike. Oni omogućavaju vizualno sagledavanje i razumijevanje složene slike grada.¹⁰

Nasuprot vizualno-doživljajnoj analizi grada, McHargova 'ekološka metoda' iz 1970-ih istražuje sastavnice prirodnog identiteta i polazi od pretpostavke da osnovni karakter grada potječe od same lokacije (*site*) uvjetovane prirodnim postankom – nizom procesa geološke i biološke evolucije. Slika grada sastoji se od prirodnog identiteta i stvorenih oblika, a njena izvrsnost je rezultat očuvanja, iskorištavanja i naglašavanja *genius of the site*. Valorizacija prirodnih ekoloških i fiziograf-

skih komponenti grada pomaže razumijevanju njegove morfologije te omogućava unapređenje prostora, i to ne individualnim pojedinačnim projektima, već doprinosom glavnih čimbenika identiteta i vrijednosti grada.¹¹ Albert Fein u to doba definira interes pejzažne arhitekture s oblikovnom ulogom, ekološkim potrebama, javnom dobrobiti i uživanjem, te udobnosti i zadovoljstvom pojedinca.¹²

Na prijelazu stoljeća svjedoci smo svojevrsne renesanse različitih koncepata 'zelenog urbanizma'. Suvremena prostornoplanska i urbanistička praksa ponovno osvješćuje i reinterpretira ulogu pejzažnih prostora u strukturiranju grada, a društveni razlozi za takav pristup proizlaze iz sve naglašenije percepcije tzv. ekološke krize i sve prisutnijeg koncepta održivosti na svim razinama planiranja.¹³ U uspostavljanju međuodnosa grad – pejzaž utvrđuju se sve složeniji zadatci za budućnost, kao što su rješavanje problema klimatskih promjena, opskrbe hranom, prijenosa energije i slično.¹⁴

Razvija se sveprisutniji 'koncept zelene infrastrukture' – artikuliranje otvorenih prostora grada u obliku cjelovite i koherentne multifunkcionalne mreže koja omogućuje pogled na 'veliku' sliku gradskoga pejzaža i njezino povezivanje sa mnogo širim regionalnim okvirima.¹⁵ Uspostavljanje ekološkog okvira za očuvanje zdravlja okoliša, društva i gospodarstva temelji se na formiranju sustava međusobno povezanih prirodnih i otvorenih područja grada, koji se ponajprije planira zbog očuvanja prirodnih vrijednosti i funkcija ekosustava (očuvanja kvalitete zraka i vode, npr.), ali i drugih pridruženih koristi stanovnicima.¹⁶

Snažna teorija i metoda planiranja *Landscape urbanizam*¹⁷ polazi od „(re)organizacije discipline u kojoj pejzaž zamjenjuje arhitekturu u smislu osnovnoga gradbenog sredstva suvremenog urbanizma. Osim uloge isčitavanja i doživljaja urbanog prostora, njegove 'zeleno' scenografije, krajolik postaje gradotvorni medij”.¹⁸ Osnovni pristup *Landscape urbanizma* temelji se na ponovnom otkrivanju zapuštenih i zanemarenih prostora u gradu, koji stvaraju sustave za njihovu afirmaciju i novu aktivnu urbanističku, te gospodarski i društveno relevantnu ulogu, naglašavajući pritom važnost prirodnih sastavnica. Cilj je stvaranje prepoznatljivih mjesta prilikom širenja i obnove gradova primjenjujući načela pejzažne ekologije i pejzažne arhitekture, gdje se važnost krajolika ističe u njegovoj sposobnosti da oblikuje i preoblikuje grad. Pejzaž postaje okvir kroz koji se gleda suvremeni grad, kao i glavni medij kojim se uobličuje.¹⁹

Danas 'brendiranje zelenoga grada' postaje sve značajniji uvjet u ostvarivanju strateških

1 Pejzaž se u suvremeno doba definira kao ukupan prostor koji možemo (vizualno) doživjeti i rezultat je međudjelovanja prirodnih i antropogenih činitelja. Slijedom takve definicije pejzaž grada mogao bi se smatrati ukupnim prostorom grada, njegovim izgrađenim i neizgrađenim područjima. Pejzaž, u kontekstu ovoga istraživanja, predstavlja isključivo neizgrađeni prostor grada u kojem dominira vegetacijska sastavnica, tj. koristi se kao sinonim za pojam koji se kolokvijalno naziva zelenilom. Premda novija znanstvena istraživanja [DUMBOVIĆ BILUSIĆ, 2015.] daju prednost korištenju termina pejzaž i/ili krajolik, pojam zelenilo kontinuirano se provlači, kao planska kategorija i tema, u svim urbanističkim planovima grada koji su temelj ovoga istraživanja pa je stoga na mnogim mjestima u tekstu kao takav i korišten.

2 ANIĆIĆ, 2016: 129

3 OBAD ŠĆITAROCI, BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, 2013.

4 Znanstvenoistraživački projekt Urbanizam naslijeđa [Heritage Urbanism – Urban and Spatial Planning Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage – HERU] financira Hrvatska zaklada za znanost [HRZZ-2013], a provodi se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj projekta je akademik Mladen Obad Šćitaroci, a predmetno istraživanje dio je istraživačkog modula Naslijeđe u krajoliku, s fokusom na kulturni krajolik, tj. oblikovani krajolik.

5 JURKOVIĆ, 1990: 20

6 BUŽAN, DUIC, 2013.

7 SOPINA, RADIC, BOJANIĆ, 2013: 175

8 TIMMERMANS, 2015.

9 LENDHOLT, 1970.

10 Lyncheva istraživanja utvrdila su da urbani pejzaž može imati vrlo snažan izrazajni smisao – značajnu socijalnu ulogu, simbolično značenje te biti prostorom kolektivnih uspomena. [LYNCH, 1960: 6]

11 MCHARG, 1969.

12 FEIN, 1972.

13 HAUCK, CZECHOWSKI, 2015: 20

14 TIMMERMANS i sur., 2015.

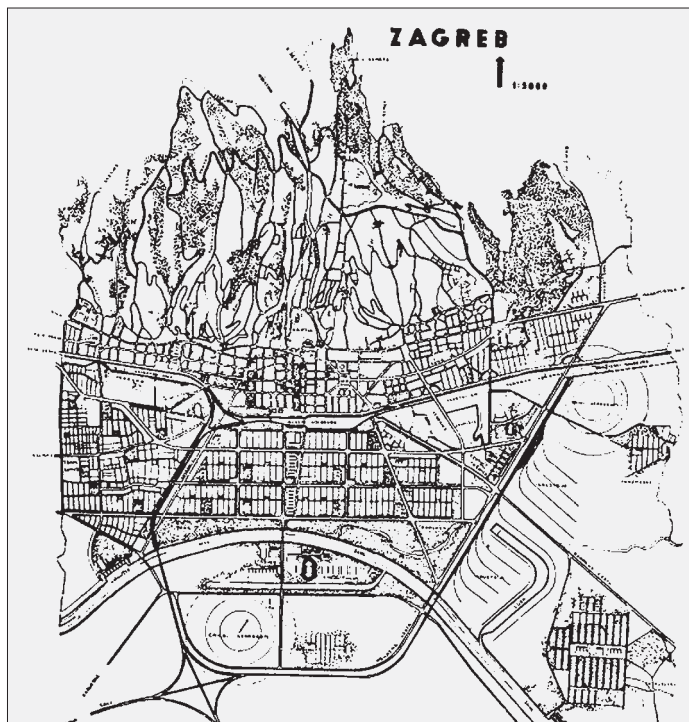
15 BUŽAN, DUIC, 2013: 320

16 BENEDICT, McMAHON, 2006: 3

17 WALDHEIM, 2006.

18 CORNER, 2006.

19 BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, MATUHINA, 2012.

SL. 2. REGULACIJSKI PLAN ZAGREBA, 1936.
FIG. 2 REGULATION PLAN OF ZAGREB FROM 1936

planerskih razmišljanja kojim se suvremeni gradovi, zbog velikih pritisaka globalizacije, sve više natječu za novac i pozornost, za prepoznatljivost, inovativnost i kreativnost. On se ostvaruje, između ostaloga, kroz sustave gradskih parkova i drugih zelenih površina, područja koja pridonose zdravom i atraktivnom urbanom okruženju.²⁰ Pejzažne strategije neizostavan su dio strategija razvoja gradova, osiguravajući očuvanje i unapređenje zelenih metropola.²¹

Suvremena uloga pejzaža u planiranju grada nastavlja se na opća pravila arhitekture koje je postavio Vitruvijev (Vitruvius) u *Deset knjiga o arhitekturi (De architectura libri decem)*: čvrstocu (*firmitas*), korisnost (*utilitas*) i ljepotu (*venustas*).²² Ian Thompson ih reformulira i prilagođava ciljevima, odnosno ključnim područjima znanja pejzažne arhitekture – ekologiji, zajednici i ljepoti.²³ Reklasifikaciju ciljeva pejzažne arhitekture nastavlja Tom Turner definirajući njene prirodne, socijalne (društvene) i vizualne ciljeve.²⁴

Zaključno, prema da tijekom povijesti promatranje uloge pejzaža za grad mijenja, od dominantno doživljajno-oblikovnog do prirodno-ekološkog, razvoj teorijske misli i planerskih praksi pokazuje da suvremeno doba pejzažu u gradu pridaje sve veće i višeznačajnije uloge. Njegova je zastupljenost u suvremenim europskim gradovima nezamjenjiva. Pejzaž istovremeno nudi odgovore na pitanja očuvanja kvalitete okoliša, kao i oblikovanja prepoznatljive urbane slike.²⁵

PEJSAŽNI KONCEPT U URBANISTIČKIM PLANOVIMA ZAGREBA

LANDSCAPE PLANNING AND DESIGN CONCEPT IN THE URBAN PLANS OF ZAGREB

• **Pejzaž u planovima Zagreba prve polovice 20. stoljeća** – Istraživanje polazi od 1930-ih godina kada se u zakonskoj regulativi i planskim dokumentima razvija misao o gradogradnji povezanoj s ulogom zelenila, odnosno posebno značenje u strukturiranju grada pridaje pejzažu.²⁶ Uprava grada 1930. godine raspisuje Međunarodni natječaj za regulacijsku osnovu Zagreba 1930./1931. s ciljem rješavanja problema velikih nereguliranih područja zahtjevnih urbanističkih rekonstrukcija.²⁷ Tadašnje podloge za izradu natječaja „Podaci i smjernice”, između ostaloga, obuhvaćale su napomene vezane za sprječavanje beskonačne i amorfne monotonije u izgradnji, koje je potrebno „ispreplesti mrežom zelenila i markirati izvjesnim visinskim akcentima u plastici grada”.²⁸ Rješenja dobivena nagrađenim radovima poslužila su kao podloga za izradu nove Regulacijske osnove grada, usvojene 1936. godine, koje je glavno obilježje bilo jasno zoniranje grada. Na vrlo jednostavnoj, jasnoj i konceptualno shvatljivoj razini planiran je grad raznovrsnih namjena te potaknute rasprave o konceptima sportskih parkova i razvoju grada i na desnoj obali Save. Uza stambene i industrijske zone, zone opskrbe i raspodjele, zone uprave i kulture, planirane su tada i dvije osnovne zone rekreacije – Sljeme i pojas uz rijeku Savu. Sljeme se planira kao glavni centar rekreacije, na padinama kojeg se predviđa zeleni pojas uz brdska naselja s oporavištima, sanatorijima, domovima i zabavom. Posebno se naglašava važnost uspostavljanja što dubljih prodora zelenila – produženjem zelenoga pojasa Zagrebačke gore preko obronaka sve do u sam grad. U zelenome širokom pojasu, obostrano uz rijeku Savu, predviđen je središnji park kulture i razonode cijelom dužinom grada, povezan sa stambenim naseljima. Lokalne i rubne šume te parkovi upotpunjuju se mrežom gradskog zelenila s ciljem izolacije stanovanja od industrije i za smještaj javnih ploha.²⁹ Tada jasno postavljen pejzažni koncept naslijeđen je u planskoj slici grada i u desetljećima koja slijede (Sl. 2.).

• **Pejzaž u Direktivnoj regulatornoj osnovi Zagreba 1949. (1953.)** – Direktivna regulatorna osnova Zagreba³⁰ – vizija novoga modernoga grada 20. stoljeća – naglašava funkcionalno zoniranje po principu međuodnosa jednozonskih područja. Funkcionalni grad obilježava suvremeno rješenje prometa³¹ (bulevari s vizurama i simboličkim značenjem) te podjela na osnovne zone industrije (rada) i

20 KONIJNENDIJK, 2010.

21 Neki su od primjera: *Grünes Netz* (2004.) – pejzažna strategija grada Hamburga koja ima za cilj uspostavu sustava zelene infrastrukture grada povezivanjem pejzažnih i otvorenih javnih površina s predgrađem; *Strategie Stadtlandschaft* – strategija urbanoga pejzaža Berlina (2030.-2050.), prema kojoj pejzažni prostori imaju ključnu ulogu u naglašavanju i izostravanju ukupne slike grada te kao okosnica njegova održivog razvoja; *Raggi verdi* (2015.) – pejzažna strategija za milansku metropolu – promovira, definira i promiče novu polaganu mobilnost kao novu zelenu infrastrukturu u urbanom tkivu grada.

22 VITRUVIUS, 1999: 18

23 THOMPSON, 2000.

24 TURNER, 2001: 28

25 Među brojnim inicijativama unapređenja urbanih krajljika ističe se nagrada *European Green Capital* pokrenuta od strane Europske komisije 2008. godine. Nagrada se godišnje dodjeljuje gradu dosljednom u postizanju visokih standarda zaštite okoliša; predanom i ambicioznom u postizanju ciljeva za daljnje poboljšanje okoliša i održivi razvoj. Izbor grada za dodjelu priznanja procjenjuje se na temelju 12 okolišnih pokazatelja, među kojima zelena urbana područja, održivo korištenje zemljišta te priroda i bioraznolikost zauzimaju istaknuto mjesto.

26 BLAŽEVIĆ-PERUŠIĆ, 2013.

27 Spomenuti problemi rezultat su Druge regulacione osnove iz 1923. godine koja je zahvaćala dotad neplanirana

stanovanja, koje su jasno razlikovane od zona zelenila, sporta i rekreacije. Zelenilo je zastupljeno kao strateška kategorija prostorne strukture za razdvajanje određenih funkcionalnih cjelina (osobito industrijske namjene) i obilježavanje dvaju izrazitih i prepoznatljivih prostora: prostora Medvednice i savskoga koridora; međusobno povezanih u zaštitni pojas. U pripremi dokumentacije izrađene su i brojne analize kojima se dokazuje opravdanost očuvanja suma i drugih površina od izgradnje organizacijom prostora na načelu aktivne uloge zelenila.³²

Sastavni je dio Regulatorijske osnove i plan zelenila kao jedan od najvažnijih oblikovnih elementa grada. Njegov je cilj ostvariti sunčanje, ozračenost i bogatstvo zelenih površina – osnovne principe tadašnjega planiranja.³³ Područja zelenila predstavljaju tada sastavni dio prostora za život i rad te omogućavaju slobodnu organizaciju kretanja i rekreaciju na otvorenom. Predviđena su, na tragu prethodno postavljenog koncepta, uza Savu i u spletu parkova i suma što se spuštaju poput svojevrjne zelene osovine 'Sljeme-Sava' zelenim kracima s Medvednice na široko i prazno aluvijalno područje Save. Obostrano uza Savu bio je predviđen središnji park, bez izgradnje (izuzev kupališta, velesajma i hipodroma te središnjega stadiona) razvučen u kilometarske praznom prostoru kao najvažniji sportsko-rekreacijski prostor grada. Planirano je i novo groblje na Miroševcu te izvangradska izletišta na okolnom gorju.³⁴ Osnova urbane sheme ostvarena je prepoznatljivim gradotvornim elementima – Sljemenom i pejzažnom prazninom Save, međusobno povezanim zelenim kracima i naglašenim strukturnim akcentima izgradnje kao kontrapunktom vizualnoj dominantni Sljemeni (Sl. 3.).

Direktivna regulatorna osnova dopunjena 1953. godine, koja je predstavljala zaokružen i jasan koncept „zelenog Zagreba kao idealnog grada 20. stoljeća”, nikada nije u potpunosti prihvaćena i služila je samo u pojedinim segmentima u daljnjoj izgradnji grada.

• **Pejsaž u Urbanističkom programu Zagreba 1965.** – Zbog intenzivnijeg rasta grada, u idućim godinama, sve se više osjeća nedostatak prihvaćenoga urbanističkog plana za čitavo gradsko područje pa se pristupa izradi Urbanističkog programa Zagreba, usvojenog 1965. godine. On je bio svojevrjna programska priprema ili prva etapa za Generalni urbanistički plan 1971. kojim su postavljene smjernice za razvoj grada za daljnja tri desetljeća. Program predviđa širenje grada i gradnju Novoga Zagreba preko Save, a u namjeni površina i prostornoj organizaciji radikalno raščlanjuje gradske površine te hijerarhijski postavlja organizaciju svakoga gradskog

sustava. Određuju se smjernice i normativi za pojedine površine. Tematske cjeline zelenila, rekreacijskih i sportskih površina usmjeruju se na očuvanje postojećeg zelenila i prostora za nove parkove, zaštitne zelene pojase, šume i sportsko-rekreativne zone, te na široki kontinuirani zeleni pojas oko grada. Za područje grada planira se stvaranje većih površina zaštitnog zelenila između industrijskih i stambenih zona, dok se za područja Medvednice i priobalnih područja Save planira zaštita i valorizacija za rekreaciju.³⁵

Smjernice Programa temelje se na principu jedinstvenosti gradskog područja na kojem se predviđaju teritorijalne urbanističke jedinice (stambeni rajoni) s ciljem ostvarenja što kompaktnije i funkcionalno ekonomičnije aglomeracije i humanizirane sredine za život i rad građana.³⁶ Kao jedno od osnovnih polazišta prostorne organizacije grada ističe se nastojanje da se u svakom pogledu čovjeku dade neometana mogućnost kretanja u njegovu središtu, u zonama stambene namjene, rekreacije i odmora. Težnji programa za stvaranjem posebnih oblikovnih vrijednosti kako bi grad dobio u cjelini specifičnu fizionomiju, pridonosi i jasno definirana osnovna hortikulturna koncepcija. Ponovno se, dosljedno, i u ovoj planskoj etapi grada ona sastoji u tome da se s južnih padina Medvednice kontinuirano, poput 'klinova', provuku pojasi zelenila kroz gradsko tkivo i industrijske zone te da se spoje s postojećim zelenim površinama u gradu³⁷ (Sl. 4.).

SL. 3. DIREKTIVNA REGULACIONA OSNOVA ZAGREBA, 1948. – PLAN ZONA
FIG. 3 DIRECTIVE REGULATION BASIS OF ZAGREB, 1948 – ZONING PLAN

na područja (južno od pruge i neke brdovite predjele) i polazila od pogresne premise da je nagli priljev stanovništva samo privremena pojava, ne vodeći stoga računa o promjenama koje nastaju na širim područjima grada dajući im potpunu slobodu građenja. Rezultat takvih odluka jest stihijska izgradnja velikih dijelova grada (Tresnjevka i Trnje), područja nerješivih prometnih, zdravstvenih i drugih urbanističkih problema.

28 ANTOLIC, 1949: 8

29 ANTOLIC, 1949: 15-17

30 Započeta izrada 1947.-1949. i doradana 1953. godine u Urbanističkom institutu tadašnje Narodne Republike Hrvatske. Istaknuti autori-urbanisti: Vladimir Antolčić, Josip Seissel, Stjepan Hribar, Antun Ulrich.

31 IVANKOVIĆ, 2013.

32 BLAZEVIĆ-PERUŠIĆ, 2013: 85

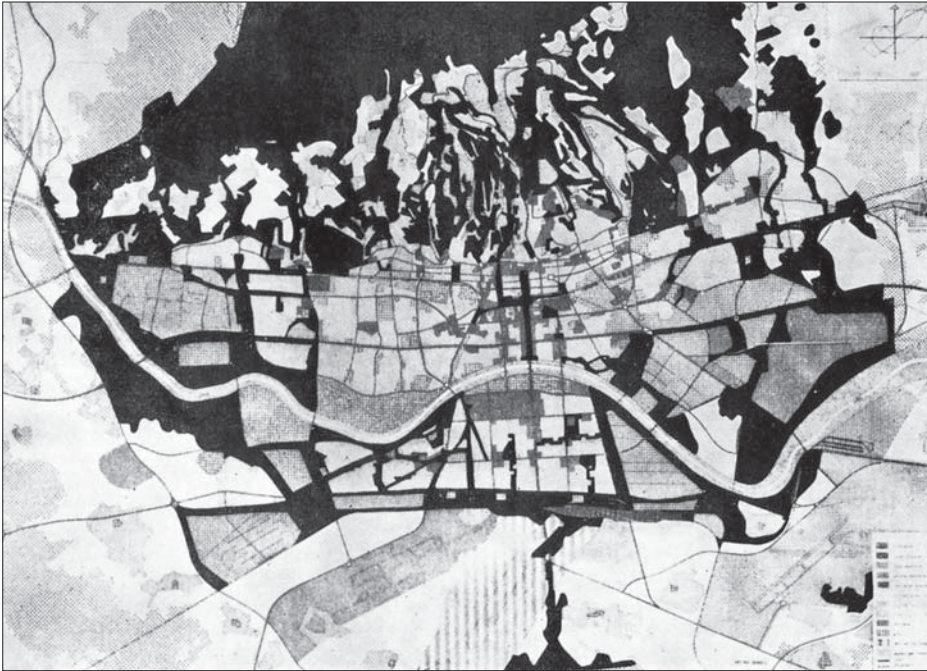
33 DAKIĆ, 1995: 5

34 IVANKOVIĆ, 2013.

35 Određen je normativ za zelenilo javne namjene od 10 m² i u stambenim zonama od 16 do 25 m² po stanovniku. [BLAZEVIĆ-PERUŠIĆ, 2013: 86]

36 *** 1963: 68

37 *** 1963: 49. U to doba planirano je povećanje površina namijenjenih za parkove, šume i zaštitno zelenilo s postojećih 8876 ha (26,18%) na planiranih 10.880 ha (32,08%). Površina grada 33.910 ha.

SL. 4. URBANISTIČKI PROGRAM ZAGREBA, 1963. – SUME, PARKOVI I ZAŠTITNO ZELENILO
 FIG. 4 URBAN PROGRAM OF ZAGREB, 1963 – FORESTS, PARKS, AND PROTECTIVE GREENERY

38 JURKOVIC, 2013: 99

39 Glavni planer tadašnjega Urbanističkog zavoda grada Zagreba komentira da je Zagreb, nekada 'zeleni grad', već davno izgubio ove karakteristike... Pa čak i tamo gdje je ostavljen slobodan prostor, zelenilo se jedva osjeća. [UHLIK, 1970: 13]

40 *** 1970: 58

41 UHLIK, 1970: 12-13

42 HEBAR, 2008: 215

43 UHLIK, 1970: 13

44 O opravdanosti i realiziranosti plana: „Vec od samih početaka primjene GUP-a 71. započeto je njegovo prilagodavanje zatečenom stanju u prostoru. Provođenje zelenila po zacrtanim sistemima zelenih pojaseva nije dozivilo nigdje realizaciju, posebno ne gdje je to pretpostavljalo rušenje postojećih kuća. U zacrtavanju principa zanemarene su manje prostorne mogućnosti koje su postojale za stvaranje zelenih oaza u gradskom području. U zonama predviđenim za zelenilo nalazilo se blizu 10.000 postojećih stanova.” [*** 1986: 17]

45 *** 1986: 75

46 Miješanje funkcija postupno dovodi do pretežitog planiranja mješovite namjene. Takav pristup, u doba tranzicije nakon devedesetih godina, postat će osnovno planersko korištenje, kojeg je posljedica postupan gubitak površina za druge namjene – prije svega one za zajedničke javne potrebe. [JURKOVIC, 2000.]

47 Koliko je stete nanijelo takvo stajalište u ubrzanom 'proguscivanju' grada danas možemo potvrditi, a čak i slutiti neke namjere budućim profilerskim stavovima o financijski isplativijim namjenama koja su slijedile nakon devedesetih. [JURKOVIC, 2013: 99]

48 JURKOVIC, 1990: 20

• **Pejsaž u Generalnom urbanističkom planu 1971.** – Urbanizam moderne koji se primjenjivao od četrdesetih do sedamdesetih godina prošloga stoljeća davao je veliku ulogu zelenim površinama kao neophodnim čimbenicima kvalitetnoga gradskog života.³⁸ Usprkos, tijekom toga razdoblja kontinuiranom, jasno zacrtanom konceptu zelenila, stanje prostora 1970-ih godine ne dočarava 'zeleni grad'.³⁹ Uočava se nedostatan udio zelenih i neizgrađenih površina u odnosu na izgradnju, pa se ističu problemi nemogućnosti uspostavljanja zaštitnih pojasa u dolinama potoka i kontinuiranih putova kroza zelenilo do Medvednice – što su prvi pokazatelji ugrožavanja ideje pejzažnih kopci.⁴⁰

Koncept Generalnoga urbanističkog plana (1970.) predstavlja ponovnu priliku da se važnost pejzažne komponente prostora revalorizira. U načelima oblikovanja grada naglašava se prisutnost specifičnih čimbenika koji gradu osiguravaju individualnost i oblikovnu kvalitetu. Smjestaj grada zauzima posebno mjesto, a naglašava se potreba poštivanja pejzažnih i urbanističko-arhitektonskih vrijednosti kojih očuvanje, posebno u oblikovnom smislu, mora biti izraženo recipročnim odnosom nove izgradnje prema tim vrijednostima (Kartogram I.).

Za razliku od ranijih planova, urbano područje radikalno se proširuje (od Medvedničkih obronaka do Vukomeričkih gorica), zadržava sustav zoniranja, a razvoj zasniva na širenju gradskog središta preko Trnja u Novi Zagreb i oko 12 tzv. sekundarnih gradskih centara. Predviđa se da će se gradsko tkivo srediti u

tadašnjim granicama te postupno proširivati u nove prostore (osobito preko Save) s ciljevima uspostavljanja višega standarda stanovanja u budućnosti, smanjenja gustoće u središnjim zonama i povećanja potreba za zelenilom te slobodnim i rekreativnim površinama.⁴¹ Plan se ne osvrće na postojeću gradnju koja smeta njegovu konceptu i planira potpunu rekonstrukciju prostora. Stara, ali i početci novijih bespravnih naselja namjenjuju se za industrijske zone (izmještene na rubne dijelove grada) ili zelenilo.⁴² Ističe se važnost izgradnje novih zelenih površina, predlaže sadnja većih parkovnih masiva u južnom Zagrebu, priobalju Save i drugdje, te postupno stvaranje manjih parkova u gusto izgrađenim područjima. U gradskom krajoliku posebno mjesto pripada Medvednici koju u budućnosti treba vrjednovati kao najdragocjeniji biološki element i savskom priobalju kao rekreacijskom području.⁴³

U kartografskim prikazima plana prikazuje se (pejzažni) prostor znatno širi od obuhvata samoga plana, što ukazuje na svijest o važnosti uspostavljanja pejzažnog kontinuiteta i veza sa širim kontekstom urbane regije. Posebno se izdvaja prikaz elemenata zaštite i oblikovanja grada, u kojem zeleni masivi, prostori karakterističnih vizura i točaka atraktivnih vizura zauzimaju posebno mjesto te potvrđuju visoku svijest o važnosti pejzažnog koncepta za način čitanja grada (Sl. 5.). Važan čimbenik oblikovanja jest zelenilo pa se u vizijama budućnosti grada ponovno naglašava „konceptija zelenih pojaseva – dilatacija u izgradnji u smjeru sjever-jug, koje osim svog funkcionalnog opravdanja trebaju pridonijeti obogaćenju gradskog pejzaža. Planiran je sistem neizgrađenih površina (zelenih pojaseva) koje se namjeravaju realizirati sa svrhom ekološkog balansa i prostornog rasčlanjivanja grada”.⁴⁴

• **Pejsaž u Generalnom urbanističkom planu 1986.** [GUP 1990., GUP 1998.] – Plan iz 1986. godine uz sustavne je dorade (izmjene i dopune) usmjeravao prostorno uređenje Zagreba i poslužio kao svojevrsan tranzicijski dokument u novim uvjetima nakon 1990. Najznačajnije razlike u odnosu na prethodne planove očituju se u sužavanju planske granice na dvostruko manje urbano područje – izuzimanjem ekološki važnih područja savskoga vodonosnika i medvedničkih šuma. Koncept urbanističkog razvoja iznesen u osnovama Generalnoga urbanističkog plana upućuje na napuštanje „konceptije grada postavljene kao formalno teoretski model” te se oslanja na poznavanje prostora i očuvanje postojećih vrijednosti. Afirmira se grad i gradskost, a traže se prostorne rezerve unutar samoga grada – teži se obnovi, popuni i uređenju dotad zanemarenih dijelova periferije.⁴⁵ Predviđa se sa strogim zoniranjem grada i poku-

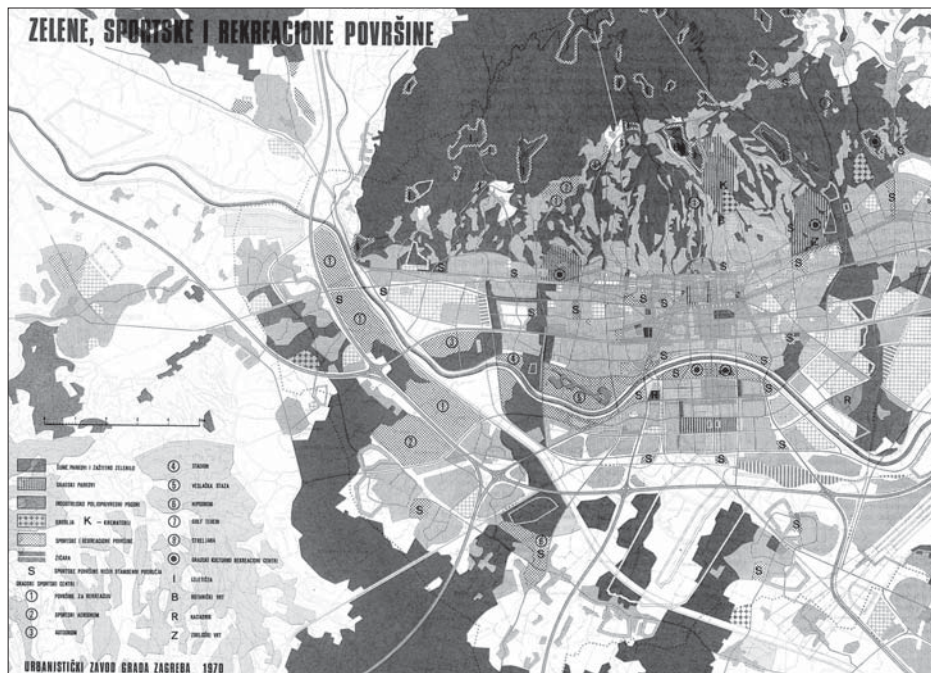
sava promovirati princip mješovite namjene – uzajamnim prožimanjem i miješanjem raznih životnih sadržaja⁴⁶ (Sl. 6.).

Osamdesete su donijele postmodernističku kritiku velikog udjela zelenila u naseljima, uvodeći čak termin *zelenih pustinja*, aludirajući na nekorisćenje te socijalnu i prostornu prazninu, koje je donio takav urbanizam⁴⁷ (Kartogram II.). Iz Plana se izostavlja zelenilo kao gradotvorni element i pripisuje mu se neprikladnost i neprimjerenost.⁴⁸ Prvi put unatrag 60 analiziranih godina planiranja grada poopćeno se spominju neizgrađeni prostori, bez naglašenoga cjelovitog koncepta i/ili pejzažnog plana. Navodi se položaj grada u pejzažu kao karakteristična 'slika Zagreba' određena masivom Medvednice, savskom ravnicom, očuvanju koje treba pridonijeti gradnjom u zelenilu i prekidima izgradnje parkovima i park-šumama. Naglašavaju se primarno kvantitativna obilježja zelenila⁴⁹, dok se u oblikovnom smislu daju tek općenite napomene za pojedine tipove/područja grada⁵⁰ – bez posebnog osvrta na značenje uspostavljanja cjelovito osmišljenoga pejzažnog sustava.

Ni u grafičkom dijelu Plana (Plan namjene površina) nije moguće prepoznati nekadašnji pejzažni koncept. Posebno razgraničeni parkovi samo se dijelom mogu razlučiti od površina za druge namjene, jer se za sve zone mješovite namjene, kao i za sve nove prostore na kojima je bio predviđen oblik intervencije gradnjom, ostavlja mogućnost predviđanja parkova naknadno, temeljem provedbenih urbanističkih planova.⁵¹

• **Pejzaž u Generalnom urbanističkom planu 2003.** [GUP 2003. i GUP 2007. s izmjenama i dopunama] – S ciljem konsolidacije Generalni urbanistički plan 2003. predviđa raščlanjivanje prostora grada na tri grupe: visokokonsolidirani, konsolidirani i niskokonsolidirani predjeli grada.⁵² Prostor grada dijele se nadalje na prostorne jedinice (temeljem fizionomskih, prirodnih, zemljopisnih i povijesnih obilježja), za koje se utvrđuju urbana pravila.⁵³ Na sličan način predviđa se i raščlanjivanje više kategorija neizgrađenih površina, za koje se preciznije određuju značajke i posebna pravila uređenja.

Stručne kritike na najnoviju generaciju Planova upućuju se primarno na sve veće udaljšavanje od načela cjelovitog sagledavanja prostora i zadržavanje na rascjepkanomu prenormiranom postupku koji se po obilježjima približava programu gradnje bez planskog i dugoročnog sagledavanja posljedica – korištenja i gradnje prostora. Zamjera se i napuštanje diferenciranih korištenja određenih namjena te pretvaranje Plana u regulatorni dokument podložan željama pojedinačnih investitora, čime se zakidaju javni,

zajednički, društveni te socijalni interesi i potrebe⁵⁴ (Sl. 7.).

Premda je stručna javnost svjesna nužnosti stvaranja cjelovitog plana pejzaža grada, GUP ta nastojanja ne akceptira.⁵⁵ U ciljevima (prostornog razvitka) Plana načelno se naglašava potreba očuvanja neizgrađenih prostora, očuvanja zelenog pojasa zona s visokim ekološkim sustavom (vodozaštitne površine, šume i poljoprivredne površine), nastojanja ostvarivanja zadovoljavajućeg odnosa izgrađenih i neizgrađenih površina, te omogućavanja postojanja cjelovite i povezane mreže prirodnih i neizgrađenih zelenih površina.⁵⁶ Međutim, uza sve stručno opravdane opće ciljeve osiguranja racionalnog korištenja i zaštite prostora, Plan ne navodi konkretne smjernice za njihovo uspostavljanje niti se ne referira na postivanje oblikovnih i konceptualnih polazišta za cjelovito sagledavanje grada s aspekta pejzaža. GUP više nema prepoznatljiv pejzažni koncept, što uvelike umanjuje prepoznatljivost identiteta grada i njegovu povezanost (ukorijenjenost) s prirodnim *sitom* (Kartogram III.).

Prilika za formuliranje jasnijega planerskog stajališta u kontekstu uspostavljanja pejzažne koncepcije grada propustena je i gradskim projektima – instrumentu reprodukcije grada za prostore koji potencijalno predstavljaju mogućnost uspostavljanja sustava urbano-arhitektonskih projekata, a podrazumijevaju investiranje Grada u javne programe (poput ulica, trgova, javnog prometa, javnih građevina i sl.).⁵⁷ Od ukupno 57 planiranih gradskih projekata, kod njih sedam zelene se površine

SL. 5. GENERALNI URBANISTIČKI PLAN GRADA ZAGREBA – ZELENE, SPORTSKE I REKREACIJSKE POKRIVNINE, URBANISTIČKI ZAVOD GRADA ZAGREBA, 1970.

FIG. 5 MASTER PLAN OF ZAGREB – GREEN, SPORTS AND RECREATIONAL AREAS, URBAN PLANNING INSTITUTE OF ZAGREB, 1970

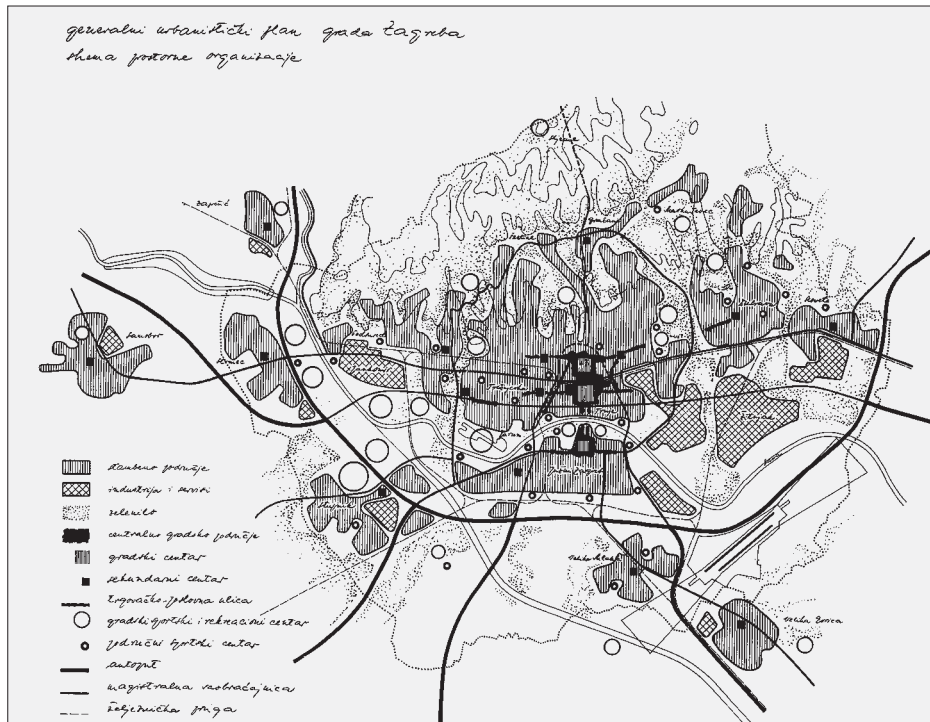
⁴⁹ Planom namjene površina predviđa se šest kategorija površina koje nisu namijenjene izgradnji (neizgrađene površine). Među njima površine pejzažnog i zaštitnog zelenila obuhvaćaju 3490 ha te zajedno s parkovima i park-šumama od 3044 ha daju ukupnu površinu zelenila od 7 m² po stanovniku (bez Medvednice te velikih poljoprivrednih i šumskih površina).

⁵⁰ Tako, primjerice, u sjevernim i prisavskim područjima parkovi trebaju biti uređeni pejzažno, a u gusto izgrađenim dijelovima grada u obliku gradskih parkova kao prekid kontinuiteta izgradnje.

⁵¹ Minimalna parkovna površina koju je trebalo zadovoljiti prilikom izrade provedbenih urbanističkih planova iznosila je 3 m² po stanovniku [GUP 1986., 1990.]. Taj sigurnosni kriterij uspostave kvantitativnog omjera izgrađenog i neizgrađenog prostora nestaje početkom devedesetih godina kada je većina provedbenih planova, koji su odredili detaljnija rješenja pojedinih područja grada, stavljena izvan snage. Od tada gradi se tako da se od slučaja do slučaja procjenjivalo kako i koliko graditi, te u velikoj mjeri u ovisnosti o mogućnosti pojedinih investitora. [HEBAR, 2003: 215]

⁵² GUP-u iz 2003. prethodi Plan Zagreb 2000+ Nova urbana strategija, koji je bio svojevrsna priprema programa za prijedlog GUP-a 2000. godine, a koji nije usvojen. Ciljeve i način sagledavanja i planiranja prostora koje postavlja GUP 2003. preuzima GUP 2007., koji je s izmjenama i dopunama [Odluka o donošenju, „Službeni glasnik Grada Zagreba”, 16/07, 08/09, 07/13, 09/16, 12/16] trenutacno na snazi.

⁵³ Valorizira se povijesna raznolikost i utvrđuju različiti oblici urbanog uređenja (morfologija, javni prostori, gabariti, sustavi gradske infrastrukture, prijedlog procedura uređenja grada, prijedlog instrumenata urbane

SL. 6. GENERALNI URBANISTIČKI PLAN GRADA ZAGREBA
— SHEMA PROSTORNE ORGANIZACIJE

FIG. 6 MASTER PLAN OF ZAGREB — SPATIAL ORGANIZATION SCHEME

reprodukcije) [GUP 2003: 45]. Planom iz 2003. predviđa se raslanjivanje neizgrađenih površina u više kategorija kako bi se preciznije definirale njihove značajke i za svaku kategoriju odredila posebna urbana pravila za njihovo uređenje.

54 JURKOVIĆ, 2000.

55 „Hitno pristupiti izradi plana zelenog sistema grada Zagreba” jedan je od važnijih zaključaka u kategoriji Prostorno i krajobrazno planiranje (izrada planersko-projektiranih dokumenata) znanstvenog savjetovanja Zelenilo grada Zagreba iz 1990., na kojem je sudjelovalo više od 30 relevantnih stručnjaka ovoga područja.

56 Pritom nije dovoljno samo zadovoljiti količinu, već treba uspostaviti odgovarajući raspored slobodnih i zelenih površina te odgovarajuće fizičke veze među njima. Uspješno funkcioniranje održivog metabolizma grada zahtijeva postojanje dovoljnog udjela prirodnih površina u gradu. Izdvojene mjere osiguranja racionalnog korištenja i zaštite prostora odnose se, između ostaloga, na namjenu prostora i očuvanje sumskih površina unutar grada, uređenje parkova i planirano uređivanje novih zelenih površina. [*** 2003: 41-42]

57 Od sadržaja gradskih projekata, u kontekstu ovoga istraživanja potrebno je izdvojiti: afirmaciju postojećih i novih gradskih poteza (Sava), projekte zelenila, sportsko-rekreacijskih zona te ekoprojekte novih gradskih parkova i sl. [*** 2003: 6, 70]

58 Ako se dodaju i gradski projekti namijenjeni sportu i rekreaciji, ukupan ih je broj — 11. [JUKIĆ, SMOĐE CVITANOVIĆ, 2011.]

59 BLAŽEVIĆ-PERUŠIĆ, 2013: 96

60 JURKOVIĆ, 2013: 99

- fizionomska/oblikovna uloga: uspostavljanje prepoznatljivosti i čitkosti slike grada
- komunikacijska uloga: uspostavljanje fizičkih i vizualnih komunikacija grada
- funkcionalna uloga: osiguravanje prekida izgradnje, razdvajanje namjena i utvrđivanje ruba širenja grada
- ekološka uloga: osiguravanje ekološke održivosti, očuvanje bioraznolikosti i sl.

Uloga pejzaža u planiranju grada prepoznata je kao važan kriterij za utvrđivanje ciljeva pejzažnog koncepta i njegova integriranja u sveobuhvatni urbanistički koncept razvoja grada. Pridavanjem višestrukih uloga pejzažu ujedno jača i značenje pejzažnog koncepta.

Čimbenici prepoznatljivosti pejzažne slike grada Zagreba:

- naglašavanje *sita* (dominantnih pejzažnih obilježja grada) Save i Medvednice kao potencijala neizgrađenog prostora
- naglašavanje perivoja grada (npr. Zelena potkova, Potkova Novoga Zagreba)
- uspostavljanje pejzažnih poveznica između gorja Medvednice i rijeke Save
- očuvanje kontinuiteta pejzažnih poveznica grada i njegove šire regije.

Čimbenici cjelovitosti koncepta na razini grada:

- čvrstoća (interpretativnost) pejzažne kompozicije na razini čitavoga grada
- umreženost pejzaža u sustav na razini cijeloga grada.

Prepoznatljiv i cjelovit pejzažni koncept, kao važan dio pojedinoga urbanističkog plana grada Zagreba, prisutan je u planovima od 1930-ih do 1980-ih godina. Planerska nastojanja uspostavljanja urbanistički (prostorno i identitetski) prepoznatljivih gradskih cjelina jasno se mogu očitati i u području pejzažnog planiranja. Tako se, čitajući pejzaž, jasno razlikuju: Podsljeme, Donji grad i Trnje (ili šire središte grada), zapadna i istočna predgrada te Novi Zagreb.

Među analiziranim planovima posebno se izdvajaju Direktivna regulatorna osnova iz 1949. godine, koje je sastavni dio 'hortikulturna koncepcija', te GUP 1971. koji u sklopu radikalne rekonstrukcije grada 'osvaja' nova područja za proširenje pejzaža. Aktivan planerski pristup pejzažu u planovima toga razdoblja ogleđa se u sagledavanju pejzaža kao važnoga gradotvornog elementa prepoznatljive prostorne kompozicije i vidljivog sustava pejzažnog koncepta. Za navedene planove može se zaključiti da su se najviše približili ostvarivanju pejzažne koncepcije — poštujući i naglašavajući čimbenike prepoznatljivosti pejzaža Zagreba (Medvednica, Sava, pejzažne poveznice sjever-jug, perivoji grada) te

(Z) navode kao jedna od namjena ili kao pojedinačna namjena, a zapravo se samo dva (Park Novi Zagreb i prostor Save) — po svojim obilježjima, značenju i mjerilu — odnose na teme relevantne za ovo istraživanje.⁵⁸

Krizna pozicija Generalnoga urbanističkog plana kao dugoročnoga prostornoplanskog dokumenta za uređenje grada dokazuje se sadržajem i učestalošću njegovih izmjena i ispravaka često na zelenim i drugim javnim površinama.⁵⁹

Stupanj opadanja udjela zelenih površina u rekonstrukciji grada može se pratiti usporedbom prikaza GUP-ova iz 2000-ih naovamo i izmjenama temeljenim na tzv. točkastom urbanizmu, koji pokazuje kako je progušćivanje grada pretvoreno u preiskorištavanje.⁶⁰

RASPRAVA

DISCUSSION

Premda je pejzaž oduvijek imao značajnu ulogu u formiranju slike i identiteta grada Zagreba, istraživanje je pokazalo kako planersko stajalište prema toj značajnoj sastavnici prostora grada nije u svim planskim etapama bilo podjednako osviješteno. Usporedbenom analizom i grafičkom interpretacijom urbanističkih planova grada Zagreba od 1930-ih godina do početka 21. stoljeća utvrđeni su kriteriji valorizacije pristupa pejzažu u planiranju grada.

Uloge pejzaža u planiranju grada:

uvazavajući višestruke uloge pejisaža u planiranju (oblikovanje grada, stvaranje komunikacija i vizura, razgraničavanje funkcionalnih cjelina, ekološka održivost).

Tijekom posljednjih desetljeća, zbog sve većih pritisaka zauzimanja slobodnih prostora urbanim širenjem, planersko se stajalište prema ulozi pejisaža mijenja. GUP 1986. donosi promjene u teorijskoj osnovi planiranja grada, s formalno teoretskog modela moderne na prepoznavanje i očuvanje postojećih vrijednosti postmoderne, te sagledava utjecaj pejisaža strogo unutar administrativnih granica obuhvata plana. Novi pristup planiranju grada zapostavlja viziju cjeline, a usredotočuje se na detaljno normiranje fragmenta. Mnoge od uloga pejisaža u planiranju zapostavljaju se. Predviđanje javnih prostora i sadržaja unutar pejisažnog sustava zamjenjuje se tematskim parkovima, sportskim i rekreacijskim površinama, a posebno se naglašavaju ekološki aspekti pejisaža. Uloga pejisaža u ostvarivanju slobodnog kretanja i vizura te razdvajanju pojedinih funkcionalnih cjelina zamijenjene su uvjetima ostvarivanja zadovoljavajućeg odnosa izgrađenih i neizgrađenih površina. Prioritet se daje kvantificiranju udjela 'zelenila' u gradu, a jasnoća i cjelovitost pejisažnog koncepta gube se. Iako se u GUP-ovima (1986., 2003. i 2007.) prepoznaju 'otoci' pejisaža Medvednice, zelene potkove Donjega grada i Novoga Zagreba te pejisažni potez uza Savu – pejisažni sustav grada sve je više fragmentiran, a pejisažni koncept neprepoznatljiv. Planerski pristup pejisažu postaje pasivan – planiranjem se čuvaju neizgrađeni prostori od izgradnje, ali mu se u nedovoljnoj mjeri pridaju ostale uloge koje su preduvjet za percepciju pejisaža kao aktivnog čimbenika urbanosti.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

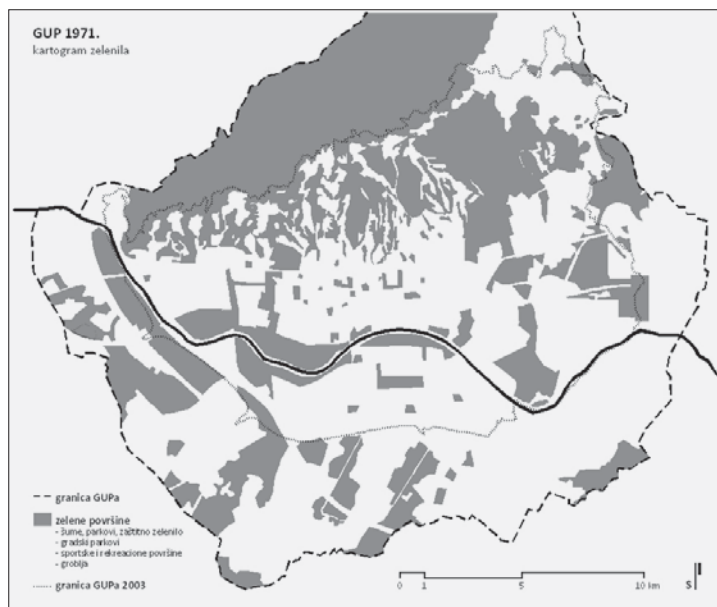
Usporedbenom analizom razvoja teorijskih promišljanja uloge pejisaža u slici grada i promjena planerskih stajališta o pejisažnom konceptu Zagreba, tijekom razdoblja od polovice prošloga stoljeća do današnjeg doba, utvrđena su značajna mimoilaženja. Za razliku od kontinuiranoga postupnog uslojavanja značenja pejisaža za grad i podizanja svijesti o njegovoj važnosti za suvremeni urbani održivi razvoj na teorijskoj razini, pejisažna komponenta planiranja grada Zagreba postupno gubi na svome značenju. Vidljivo je to po kvantitativnim, a posebno po kvalitativnim obilježjima pejisažne planerske slike grada. Pojedini urbanistički planovi dijelom su se približili sveobuhvatnomu aktivnom pristupu planiranju pejisaža grada na tragu stvaranja pejisažne koncepcije, no ona u punom smislu

riječnik nikada nije u potpunosti planirana niti realizirana. Pejisažna koncepcija je sveobuhvatna zamisao cjelovitoga pejisažnog sustava grada koja podrazumijeva jasne ciljeve (višestruke uloge pejisaža) i mjere (uspostavljanje čimbenika identiteta) za njegovu realizaciju. Temeljena je na pejisažnoj strategiji – prostorno i vremenski određenom slijedu planskih mjera, kojih je svrha ostvarivanje cilja (pejisažne koncepcije) na temelju kontinuiranoga dugoročnog planiranja.

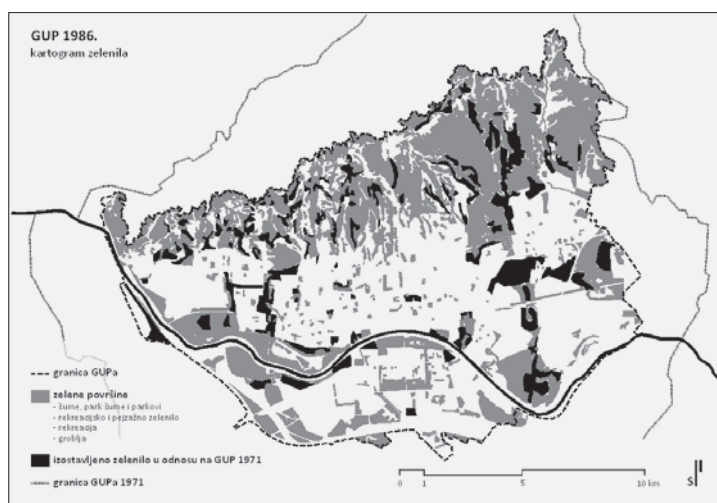
Zbog dinamičnih promjena Zagreba i smanjivanja značenja uloge pejisaža tijekom više desetljeća, povratak na nekadašnji prepoznatljiv pejisažni sustav i način planiranja vizionarskom 'velikom gestom' vjerojatno više nije moguć. Međutim, neophodno je u planerska razmišljanja vratiti svijest o važnosti uspostavljanja pejisažne koncepcije cijeloga grada, kojih uloge i značenja treba uslojavati, a ne pojednostavnjivati. Uporišta za promjenu paradigme pejisaža grada treba tražiti u suvremenim teorijama pejisažnog planiranja i dobrim urbanističkim praksama. Planiranje i provedba jasno konceptualno zacrtanih pejisažnih strategija gradova i njihova širega regionalnog prostora – imperativ je održivoga planiranja suvremenoga doba. U nastavku će se istraživanja na primjerima suvremenih pejisažnih strategija europskih gradova uspoređivati sa Zagrebom ispitati mogući modeli revitalizacije, unapređenja i/ili suvremene interpretacije pejisažne koncepcije grada.

SL. 7. KARTOGRAMSKI PRIKAZ: SPORT, REKREACIJA, JAVNE ZELENE I VODENE PLOŠTINE, GUP 2003.
FIG. 7 MAP: SPORTS, RECREATION, PUBLIC GREEN AND WATER AREAS, 2003 MASTER PLAN

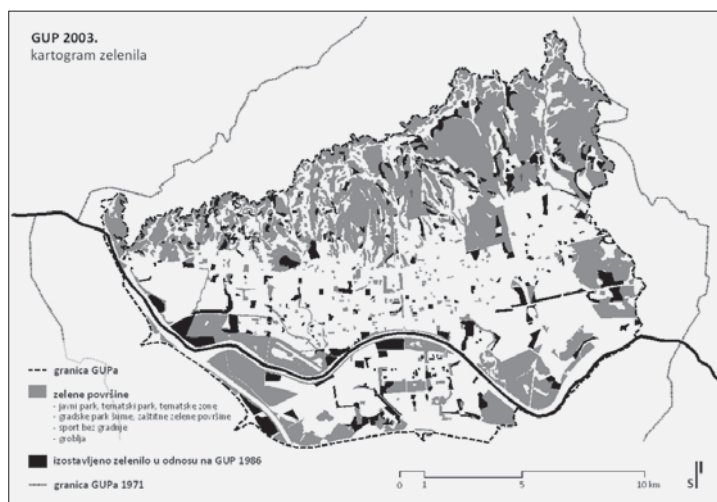
KARTOGRAM I. PRIKAZ ZELENILO GRADA ZAGREBA PREMA GUP-u 1971.

MAP I GREENERY IN ZAGREB ACCORDING TO THE 1971 MASTER PLAN

KARTOGRAM II. PRIKAZ ZELENILO GRADA ZAGREBA PREMA GUP-u 1986, S NAZNAKOM POVRŠINA ZELENILO KOJE SU IZOSTAVLJENE IZ PLANA U ODNOSU NA PRETHODNO PLANSKO RAZDOBLJE – GUP 1971.

MAP II GREENERY IN ZAGREB ACCORDING TO THE 1986 MASTER PLAN WITH THE MARKED GREEN AREAS THAT ARE LEFT OUT FROM THE PLAN WHEN COMPARED TO THE PREVIOUS PLANNING PERIOD – 1971 MASTER PLAN

KARTOGRAM III. PRIKAZ ZELENILO GRADA ZAGREBA PREMA GUP-u 2003, S NAZNAKOM POVRŠINA ZELENILO KOJE SU IZOSTAVLJENE IZ PLANA U ODNOSU NA PRETHODNO PLANSKO RAZDOBLJE – GUP 1986.

MAP III GREENERY IN ZAGREB ACCORDING TO THE 2003 MASTER PLAN WITH THE MARKED GREEN AREAS THAT ARE LEFT OUT FROM THE PLAN WHEN COMPARED TO THE PREVIOUS PLANNING PERIOD – 1986 MASTER PLAN

Tabl. I. VALORIZACIJA PRISTUPA PEJSAŽU U PLANIRANJU GRADA ZAGREBA
 TABLE I. EVALUATION OF THE LANDSCAPE DESIGN APPROACH IN THE STRATEGIC PLANNING OF ZAGREB

Urbani- stički plan grada	Uloga pejisaža u planiranju grada				Čimbenici prepoznatljivosti pejsažne slike				Čimbenici cjelovitosti koncepta		Sinteza obilježja planerskog pristupa pejisažu / valorizacija planerskog pristupa	Interpretativna skica pejisažne slike grada Prema planu (GUP-u)			
	fizionomska / oblikovna	komunikacijska	funkcionalna	ekološka	poveznice sjever-jug	potez Save	pojas Medvednice	gradski perivoji	veze sa sirmim gradskim prostorom	prepoznatljivost kompozicije		vidljivost sustava			
Regulacijska osnova grada 1936.												– pejisaž u ulozi sprječavanja monotoni- je izgradnje te razgraničavanja područja – pejisaž integrira gradske sadržaje – uočljivi elementi kompozicije – zacetak prepoznatljivosti pejisažnog sustava	AKTIVAN planerski pristup		Skica I. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Regulacijskoj osnovi grada 1936.
Direktivna regulatorna osnova Zagreba 1949.												– Plan zelenila sastavni dio Osnove '49 – pejisaž je integralni dio prostora za život i rad – strateska uloga pejisaža u razgraničavanju funkcionalnih cjelina – zeleni kraci povezuju Medvednicu i Savu (središnji park, rekreacija) – geometrijska kompozicija / jasno zoniranje grada – kontinuirano umreženi pejisažni sustav	AKTIVAN planerski pristup		Skica II. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Direktivnoj regulatornoj osnovi Zagreba 1949.
Urbanistički program Zagreba 1965.												– Hortikulturna koncepcija sastavni dio Programa '65 – naglašena fizionomska uloga – tematski jasno raslanjenje površina (zelenilo, rekreacija, sport, pojas oko grada) – pejisažni klinovi s Medvednice kroz gradsko tkivo – geometrijska kompozicija središnjeg područja grada (Gornji grad – Novi Zagreb) – djelomično umreženi pejisaž	AKTIVAN planerski pristup		Skica III. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Urbanističkom programu Zagreba 1965.
GUP Zagreba 1971.												– radikalna rekonstrukcija grada u funkciji 'osvajanja' prostora za proširenje pejisaža – jačanje ekološke uloge pejisaža – zeleni pojasevi u funkcionalnoj i oblikovnoj ulozi – naglašene zelene potkove Donjeg grada i Novog Zagreba – pejisažne cezure razgraničenja istocnih i zapadnih predgrada	AKTIVAN planerski pristup		Skica IV. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Generalnom urbanističkom planu Zagreba 1971.
GUP Zagreba 1986.												– kritika velikog udjela pejisaža, smanjivanje površine pejisaža – poopćen pristup pejisažu – kvantificiranje pejisažnih površina – nepostojanje kompozicije pejisaža – fragmentiranost pejisažne slike bez sustava	PASIVAN planerski pristup		Skica V. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Generalnom urbanističkom planu Zagreba 1986.
GUP Zagreba 2003.												– izostanak cjelovitog sagledavanja grada – pejisaž kao ekološki sustav – pejisaž kao "zadovoljavajući" odnos izgrađenog i neizgrađenog prostora – nepostojanje kompozicije pejisaža – fragmentiranost pejisažne slike bez sustava	PASIVAN planerski pristup		Skica VI. Interpretativna skica pejisažne slike grada prema Generalnom urbanističkom planu Zagreba 2003.

Legenda: SNAŽNA SREDNJA SLABA razina izrazajnosti / zastupljenosti / prepoznatljivosti

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ANIČIĆ, B. (2016.), *Krajobrazno planiranje u funkciji urbane sanacije, u: Strategije urbane regeneracije* [ur. KORLAET, A.], Hrvatski zavod za prostorni razvoj: 125-135, Zagreb
2. ANTOLIĆ, V. (1949.), *Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba – Urbanistički institut Hrvatske*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 5-30, Zagreb
3. BELANGER, P. (2017.), *Landscape as Infrastructure: A Base Primer*, Taylor & Francis, Routledge Landscape Series
4. BENEDICT, M.A.; MCMAHON, E.T. (2006.), *Green Infrastructure: Linking Landscapes and Communities*, 2nd Edition, Island Press, Washington, D.C.
5. BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B.; MATUHINA, N. (2012.), *Landscape urbanizam – nova prostorna paradigma*, „Prostor”, 20 (1 /43/): 106-117, Zagreb
6. BUZAN, M.; DUIC, R. (2013.), *Koncept zelene (krajobrazne) infrastrukture kao strateški okvir za planiranje zelenih/otvorenih prostora grada Zagreba*, u: *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 318-329, Zagreb
7. CORNER, J. (2006.), *Terra Fluxus*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 21-33, New York
8. DAKIĆ, S. (1984./1985.), *Ususret Zagrebu – Uz novi Generalni urbanistički plan Zagreba*, „Arhitektura”, 37/38 (189-195): 124-131, Zagreb
9. DAKIĆ, S. (1995.), *Zagreb u sustavu održivog razvitka*, u: *Zagreb/govor o gradu*, Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu okoliša, Zagreb
10. DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, B. (2015.), *Krajolik kao kulturno naslijeđe – metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb
11. FEIN, A. (1972.), *A study of the profession of landscape architecture*, American Society of Landscape Architects Foundation, Washington
12. HAUCK, T.; CZECHOWSKI, D. (2015.), *Green Functionalism – A Brief Sketch of Its History and Ideas in the United States and Germany*, u: *Revising Green Infrastructure: Concepts Between Nature and Design* [ur. CZECHOWSKI, D.; HAUCK, T.; HAUSLADEN, G.], CRC Press Taylor & Francis: 3-29, Boca Raton
13. HEBAR, Z. (2008.) *Smjernice urbanističkog razvitka Zagreba*, u: *Razvitak Zagreba*, Poglavarstvo Grada Zagreba i Hrvatski inženjerski savez, Zagreb
14. IVANKOVIĆ, V. (2013.), *Koncept zelenog Zagreba u viziji arhitekta Vladimira Antolice*, u: *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 26-36, Zagreb
15. JUKIĆ T. (1997.), *Strukturalne promjene rubnih dijelova grada – prilog proučavanju urbanističkog razvoja Zagreba*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
16. JUKIĆ, T.; SMODE CVITANOVIĆ, M. (2011.), *Zagreb – gradski projekti u postupku planiranja grada*, Acta Architectonica, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Zagreb
17. JURKOVIĆ, S. (1990.), *Kompozicijski elementi oblikovanog zelenila i fizionomskog naslijeđa zagrebačkih parkova*, u zborniku: *Zelenilo grada* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.], Znanstveni savjet za promet JAZU: 20-21, Zagreb
18. JURKOVIĆ, S. (2000.), *Osvrt na prijedlog novoga Generalnog urbanističkog plana Grada Zagreba*, „Prostor”, 8 (2/20): 275-278, Zagreb
19. JURKOVIĆ, S. (2013.), *Postojanost zagrebačkih parkova, usprkos svemu – vremenu i našem odnosu*; u Zborniku radova međunarodnog znanstvenog skupa *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 83-96, Zagreb
20. KONIJNENDIJK, C.C. (2010.), *Green Cities, Competitive Cities – Promoting the Role of Green Space*, in *City Branding*, IFPRA World Congress, Hong Kong
21. LENDHOLT, W. (1970.), *Funkcije mestnega zelenila*, u zborniku *Zelenje v urbanem okolju* [ur. OGRIN, D.], Institut za varstvo in oblikovanje krajine, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 1-25, Ljubljana
22. LYNCH, K. (1960.), *The Image of the City*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts
23. MCHARG, I. (1969.), *Design with nature*, Garden City for the American Museum of Natural History, Natural History Press, NY
24. MUŠIĆ, B. (1970.), *Krajinsko oblikovanje kot integralni del urbanizma*, u zborniku *Zelenje v urbanem okolju* [ur. OGRIN, D.], Institut za varstvo in oblikovanje krajine, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 39-48, Ljubljana
25. OBAD ŠCITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B. (2013.), *Gradotvornost perivoja i pejzaža – reinterpretacija perivoja i konstelacija suvremenih pejzažnih tema*, u: *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ, T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 56-68, Zagreb
26. PERUŠIĆ-BLAŽEVIĆ, J. (2013.), *Hrvatska regulativa u planiranju zelenila na primjeru grada Zagreba*, u: *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ, T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 83-96, Zagreb
27. PREMERL, T. (1970.), *O prostorno-urbanističkom razvoju Zagreba*, „Arhitektura”, 24 (107-108): 110-115, Zagreb
28. SOPINA, A.; RADIC, K.; BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B. (2013.), *Perivoji u kontekstu urbanističkog razvoja grada Zagreba*, u: *Zelenilo grada Zagreba* [ur. BOŽIČEVIĆ, J.; NIKŠIĆ, M.; MLINARIĆ, T.J.; MISSONI, E.], HAZU: 165-177, Zagreb
29. THOPPSON, I. (2000.), *Ecology, Community and Delight: Sources of Values in Landscape Architecture*, Taylor and Francis, London
30. TIMMERMANS, W.; WOESTENBURG, M.; JONKHOF, J.; ANNEMA, H.; SHLLAKU, M.; YANO, S. (2015.), *The rooted city – European capitals and their connection with the landscape*, Blauwdruk Publishers, Wageningen
31. TURNER, T. (2001.), *Hyperlandscapes*, Landscape Design – The journal of the Landscape Institute, 304: 28-32, Liverpool
32. UHLIK, J. (1970.), *U povodu prve projekcije generalnog urbanističkog plana Zagreba*, „Arhitektura”, 24 (107-108): 11-15, Zagreb
33. VITRUVIUS (1999.), *Deset knjiga o arhitekturi*, Golden marketing, Institut građevinarstva Hrvatske, Zagreb
34. WALDHEIM, CH. (2006.), *Landscape Urbanism*, Princeton Architectural Press, New York
35. WALDHEIM, CH. (2016.), *Landscape as Urbanism: A General Theory*, Kindle Edition

IZVORI

SOURCES

PROSTORNOPLANSKA DOKUMENTACIJA

SPATIAL PLANNING DOCUMENTS

1. *** (1965.), *Urbanistički program Zagreba – smjernice za razvoj*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
2. *** (1970.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
3. *** (1986.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
4. *** (2003.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba*, Gradski zavod za planiranje razvoja grada i zaštitu okoliša, Zagreb
5. *** (2016.), *Izmjene i dopune Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba*, Knjiga IIA – obrazloženje Plana; Zavod za prostorno uređenje Grada Zagreba, Zagreb

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	ANTOLIĆ, 1949: 19
SL. 2.	JUKIĆ, 1997.
SL. 3.	ANTOLIĆ, 1949: 19
SL. 4.	*** 1965.
SL. 5.	*** 1970.
SL. 6.	DAKIĆ, 1984./85.
SL. 7.	*** 2003.
- KARTOGRAMI I.-III., SKICE I.-VI. i TABL. I. Autorice, 2018.

SAŽETAK

SUMMARY

THE ROLE OF LANDSCAPE IN PLANNING THE CITY OF ZAGREB FROM THE EARLY 20TH TO THE EARLY 21ST CENTURY

Cities are integral parts of their surroundings and deeply connected with their landscapes. This relationship acts like a driving force that creates the identity of an area. It suggests possible lines of its development and points to certain problems that might arise in this context. From the second half of the 20th century, numerous urban planning and landscape theories have attempted to clarify the significance of landscape and multiple roles it performs in urban context. Viewpoints about the role of landscape in a city constantly change ranging from those that are predominantly experience and design-based (Lynch's Perception of the urban environment) over nature and ecology-based ones (McHarg's Ecological Method) to green infrastructure as an increasingly present concept, and the perception of landscape as a basic building element of contemporary urbanism (Waldheim's Landscape urbanism). In many cities worldwide public unbuilt areas are seen as a key to urban transformation.

Landscape gradually replaces architecture and becomes an essential element in urban design and development. Green city branding is becoming more and more important in strategic planning. Landscape planning strategies are vital in the preservation and improvement of green cities.

Landscape has always had an important role in the formation of Zagreb city's image and identity. One of the important principles in Zagreb urban planning was the concept of landscape based on the preservation of *sit* – natural resources: the river Sava in the south and mountain Medvednica in the north. The intention was to connect the two areas by means of planned landscaped corridors through the urban fabric. In urban plans they were preserved as areas of great ecological and biological significance as well as of aesthetic and perceptual value. During the past decades, due to a growing pressure to occupy unbuilt areas for urban development, the planners' attitude towards the role of landscape considerably changed. The concept of Zagreb as the city crisscrossed by landscape network gradually faded. The process is clearly evident in the analysis of quantitative and especially

qualitative features of analyzed landscape image of the city in urban planning.

This research starts from a hypothesis that the concept of an overall landscape image of the city needs to be viewed as urban heritage that undeniably contributes to city's identity and improves quality of life. It aims to draw attention to a changed attitude and gradual disappearance of a recognizable landscape concept of Zagreb and highlight the need for its reevaluation. A comparative analysis and graphic interpretation of Zagreb urban plans from the 1930s to the early 21st century show the extent to which landscape was thought of as a formative element in a planned image of the city. This research was conducted as part of the scientific research project called *Heritage Urbanism* using HERU methodology. The research reveals that in various stages urban planners did not have an equally intense awareness of landscape as a vital component of urban space. The comparative analysis and graphic interpretation of Zagreb urban plans have produced a set of defining criteria for the evaluation of landscape in urban planning:

a) Role of landscape in urban planning: physical appearance / aesthetic, communicational, functional and ecological role.

b) Components of a recognizable landscape image of Zagreb: emphasizing the *sit* (prevailing urban landscape features), emphasizing city parks, establishing landscape connections with mountain Medvednica and the river Sava; preserving the continuity of urban landscape connections and its wider surroundings.

c) Elements making up the totality of the concept on the level of the city: coherence (interpretative quality) of a landscape composition; system of networked landscape.

A recognizable and a complete landscape concept as an important part of individual urban plans of Zagreb, was part of the plans between the 1930s and the 1980s. The 1949 Plan is particularly worth mentioning since it includes a "horticultural concept" as one of its integral parts. Equally important was the 1971 Plan which "occupies" new areas for

landscape purposes in the context of planned radical urban reconstruction.

Plans from that period show an active planning approach towards landscape which was considered a key component of urban planning. Qualities of urban planning are recognizable in spatial composition and visible concept of landscape network. They came closest to the realization of landscape concept with their emphasis on elements that build up recognizable Zagreb landscape and multiple roles of landscape in planning.

Over the past decades urban expansion has led to increased pressure on unbuilt areas. As a result planners have changed their attitude towards the role of landscape. An integral vision of the city has been clouded. Instead, the new approach favours detailed standardization of urban fragments. Many of the landscape roles have been disregarded in urban planning processes. The role of landscape has been reduced to a mere relationship between the built and unbuilt areas. Priority has been given to quantification of green space ratio in the city while clear vision and overall landscape concept has been lost. Although the urban plans from 1986 and 2003 contain some recognizable landscaped areas, the overall landscape system of the city is more and more fragmented with landscape concept practically unrecognizable. Planning approach towards landscape is passive: it primarily aims at preventing further construction in unbuilt areas whose full potential is largely unrecognized and underrated.

Due to dynamic changes in Zagreb and the fact that its landscape concept has been grossly neglected over several decades, a return to the former recognizable landscape system in the manner of grand visionary planning is obviously no longer possible. Nevertheless, it is vital to raise public awareness of landscape concept and its importance for the whole city. Planning and implementation of clearly defined landscape strategies for cities and their regions is vital for contemporary sustainable planning. Further research will focus on revitalization models, improvement and/or contemporary interpretations of urban landscape concept.

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **SANJA GAŠPAROVIĆ**, dipl.ing.arh., izvanredna je profesorica na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzaznu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nositeljica je kolegija Pejzazno planiranje. Članica je znanstveno-istraživačkog projekta *Heritage Urbanism*.

ANA SOPINA, dipl.ing.arh., asistentica je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzaznu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Područje istraživanja: odnos pejzaža i grada, urbanistički razvoj Zagreba. Članica je znanstveno-istraživačkog projekta *Heritage Urbanism*.

SANJA GAŠPAROVIĆ, Dipl.Eng.Arch, Ph.D., Associate Professor in the Department of Urban Planning, Physical Planning and Landscape Architecture, Faculty of Architecture, University of Zagreb. She teaches courses in Landscape Planning. She is researcher in the project *Heritage Urbanism*.

ANA SOPINA, Dipl.Eng.Arch, Assistant in the Department of Urban Planning, Physical Planning and Landscape Architecture. Her research interests are focused on the relationship between landscape and the city, and urban development of Zagreb. She is researcher in the project *Heritage Urbanism*.

